

DOI: 10.15407/kraieznavstvo2024.02.054

УДК 94(477)«1917/1920»

Володимир Щербатюк (м. Київ)

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ

E-mail: vytoki@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0952-3225>

Протистояння селян Черкащини більшовицькому режиму в 1920 році

У статті на основі новітніх досліджень, архівних матеріалів названі причини виникнення та поразки антибільшовицького селянського повстанського руху в Україні та, зокрема, 1920 року, на Черкащині (південній частині Київської губернії).

Обґрунтовані особливості розвитку повстанства в означеному регіоні, де поширення впливу на селянство Вільного козацтва проходило швидше, ніж в інших повітах, здійснювалось організаційне підпорядкування місцевих селянських загонів повстанському комітетові Холодного Яру. Показано вплив останнього на самоорганізацію селянства та наростання збройного опору загарбникам.

Названі причини поразки антибільшовицького селянського повстанського руху на Черкащині. Це, зокрема, стихійний характер діяльності місцевих загонів, неспроможність центральної української влади організувати революційний потенціал селян України, посилення репресивних заходів щодо українського селянства та ін.

Виявлено раніше невідомих окремих отаманів селянського повстанського руху та персоніфіковано їх вклад у боротьбу з більшовицькою агресією, окреслено прогалини в дослідженні проблеми.

Ключові слова: селяни, повстанці, отамани, антибільшовицький рух, Черкащина, Звенигородський повіт, Холодний Яр.

Volodymyr Shcherbatyuk (Kyiv)

Doctor of History, professor,

Professor of the Chair of History of the State and Law

National Academy of Internal Affairs

E-mail: vytoki@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0952-3225>

The resistance of the villagers of Cherkasy region to the Bolshevik regime in 1920

The article, based on the latest research and archival materials, names the reasons for the emergence and defeat of the anti-Bolshevik peasant insurrectionary movement in Ukraine and, in particular in 1920, in the southern part of Kyiv province.

The features of the insurrectionary movement development in the specified region, where the influence of the Free Cossacks on the peasantry was faster than in other regions, the local peasant units were subordinate to the insurrectionary committee of Kholodny Yart. The influence of the latter on the self-organization of the peasantry and the growth of armed resistance to the invaders is shown.

The reasons for the defeat of the anti-Bolshevik peasant insurrectionary movement in the south of Kyiv region are pointed out. In particular, these are the spontaneous nature of the local units'

activities, the inability of the central Ukrainian power bodies to organize the revolutionary potential of the Ukrainian peasantry, strengthening of the repressive measures against the Ukrainian peasants, etc.

Previously unknown leaders of the peasant insurgent movement were identified and their contribution to the fight against Bolshevik aggression was personified, the gaps in the study of the problem were outlined.

Key words: *peasants, the rebels, chieftains, anti-Bolsheviks' movement, Kyiv region, Holodnyi Yar.*

У 1919–1920-х роках антибільшовицький селянський повстанський рух трансформувався в широку збройну антибільшовицьку боротьбу. Одним із регіонів, де він розгорнувся найбільше стало Правобережжя, зокрема територія сучасної Черкащини (тоді – переважно південна частина Київської губернії). Тут досить сильно відчувалися державно-самостійницькі настрої. Тому розгортання повстанського руху в добу Української революції 1917–1921 рр. тут стало прикладом самовідданого збройного опору загарбникам та активної самоорганізації.

У цьому контексті найбільше відзначалися селянські повстанські загони, що підпорядковувалися Холодноярському повстанському комітетові (повстанкому). Останній був вищим органом управління Холодноярської організації місцевих повстанців, про що свідчать архівні документи Галузевого державного архіву (ГДА) Міністерства оборони України¹. Наукове осягнення боротьби селянських повстанських загонів на території Черкащини і усїєї південної частини Київської губернії, у тому числі й тих на які поширювався вплив цієї організації, на сьогодні є актуальним в історіографії селянського повстанського руху часів Української революції 1917–1921 років. Хронологічно виокремлений нами 1920 рік обумовлено найвищим розвитком в означених теренах антибільшовицького селянсько-повстанського руху. Проте ми свідомі того, що,

окреслені територіальні та часові виміри певною мірою є умовними і в процесі всебічного дослідження антибільшовицького селянського повстанства не можуть бути категоричними вимірами.

Метою дослідження є найбільш повне висвітлення антибільшовицької боротьби селян Черкащини в 1920 році. Її досягнення забезпечується вирішенням наступних завдань: з'ясувати причини антибільшовицького селянського повстанського руху; висвітлити характерні риси, діяльність і причини поразки антибільшовицьких повстанських загонів на означених теренах; показати вплив повстанкому Холодного Яру на загони селян-повстанців; виявити та персоніфікувати вклад малодосліджених отаманів у боротьбу з більшовицькою агресією; окреслити прогалини в дослідженні проблеми.

Відсіч більшовицькій агресії у південних землях Київщини ґрунтувалась як на віковому духові волелюбства місцевого люду і його історичній пам'яті протидії загарбникам та присутності іноземних військ ще з XVI–XVIII ст.², так і на досвіді їх боротьби в Українську революцію 1917–1921 років, зокрема проти австро-німецьких та угорських військ в ході Звенигородського збройного повстання літа 1918 року. В цих подіях формувалися постаті військових очільників (народних месників, повстанських отаманів)³ та зростало прагнення українців до боротьби і національного визволення⁴. Яскравим свідчен-

¹ Бюлетні секретно-інформаційного відділу при Раді Народних Комісарів УССР // Галузевий Державний архів Міністерства оборони (ГДА МО) України. ф.Р. 3773, оп. 19823, спр. 16. 329 арк.

² *Щербатюк О.* «Колективна біографія» козацько-гайдамацьких ватажків Правобережної України початку XVIII ст.–1769 року. Київ: Видавництво «Фенікс», 2019. 72 с.

³ *Щербатюк В.* Отаман Квітковський в селянській війні доби Української революції 1917–1921 років (за матеріалами періодичних видань, документів архівів, наукових досліджень) // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. Київ, 2009. Вип. 21. С. 44–50.

⁴ *Щербатюк В.* Наростання протесту селян України гетьманській та більшовицькій владі 1918–1919 рр.: сучасна вітчизняна історіографія проблеми // Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки. Черкаси, 2010. Вип. 192. С. 65–71.

ням останнього й став той факт, що під час вторгнення в Україну військ М. Муравйова у Звенигородському повіті у період з 13 лютого по 18 березня 1918 року був створений орган влади – Тимчасовий революційний комітет з охорони порядку на Звенигородщині, під керівництвом якого в край не були допущені більшовицькі війська.⁵

У 1920 році ситуація змінилася у зв'язку з перегрупуванням більшовицьких військ в Україні. Так, у травні-червні того року в Україну переправили з Уралу Башкирську дивізію, яка спочатку входила до складу армії Колчака, а потім перейшла до Червоної армії. Окрім цього в Україну з Туркестану прибула 25-а Чапаєвська дивізія, а з Кавказу – здеморалізована 1-а кінна армія С. Будьонного⁶. Штаб останньої влітку 1920 р. розмістився в м. Умань, що надавало значної моральної і військової підтримки місцевим більшовикам. В. Ленін давав розпорядження: «Військам Кавказького фронту йти пішки через всю Україну, розрахувавши маршрут так, щоб у кожному волость заходити двічі, через певний проміжок часу, спочатку кінна, потім піша частина для виконання (і потім перевірки виконання) таких завдань: а) збирання продовольства; б) створення на місці, тобто в кожному селі, під охороною місцевих селян і під їх відповідальність подвійного (проти розверстки) запасу продовольства...; в) скликання (і перевірка) списку «відповідальних» селян... Відповідальні селяни особисто відповідають за виконання продовольчих та інших завдань влади. Після того як військо вийде, на місцеву владу покладається спеціальне завдання (за невиконання цього завдання – розстріл): дбати про справність і цілісність цього списку. Для зазначених цілей в кожному військову частину додати... комісара або інструктора (зібрати 1000 чоловік, якщо треба, з Петрограда, Москви, Іваново-Вознесен-

ська робітників) для керівництва виконанням зазначених завдань. В «упертих» волостях чи селах військові частини або організують «третє відвідування» військом, або залишаються на постій (до 2-х тижнів) для покарання і виправлення...»⁷.

Дійсно, перебування більшовицьких військ в краї призвело, як і у всій Україні, до згаданого вище лєнінського «покарання і виправлення», тобто – крадіжок, мародерства, гвалтувань, вбивств та інших злочинів. Зокрема, у наказі реввійськнаради № 89 від 9 жовтня 1920 р., де йшлося про діяльність 6-ї кавалерійської дивізії, зазначалось, що червоноарміїці «учинили ряд погромов, грабежей, убийств... Так, 18 сьнября совершено было два... налёта на мирное население; 19 сьнября – три налёта; 20 сьнября – девять налётов; 21 числа – шесть и 22 сьнября – два налёта...»⁸.

Вождь більшовиків переконував у доцільності застосування насильства: «... народження нового ладу неможливе без революційного насильства...», а в промові на IV конференції губернських надзвичайних комісій 6 лютого 1920 р. він запевняв: «Історія показала, що без революційного насильства неможливо досягти перемоги...»⁹.

Впровадження в Україні політики насильства поглиблювало експропріацію продуктів у, так званих, куркулів, що було одним із вагомих завдань більшовицьких органів влади. Ці та інші завдання більшовицької партії активно впроваджували в життя комітети незаможних селян (комнезами), оскільки кількість більшовиків в Україні на той час була ще малочисленою. Комнезами, створені 1920 року більшовиками з метою заручитися підтримкою селянства, фактично контролювали діяльність місцевих рад, протистояли антибільшовицьким настроям, сприяли соціальному розшаруванню та слугували розбрату і розпалюванню во-

⁵ Край козацький. Довідник з історії Лисянщини. Київ: Наукова думка, 2004. С. 274.

⁶ Шатайло О. Генерал Юрко Тютюнник. Львів: Видавництво «Світ», 2000. С. 51.

⁷ Ленін В. Повне зібрання творів. Київ: Вид-во політ. літератури України, 1975. Т. 51. С. 134.

⁸ Шатайло О. Вказ. праця. С. 52.

⁹ Ленін В. Промова на IV конференції губернських надзвичайних комісій 6 лютого 1920 р. // Повне зібрання творів. Т. 40 (грудень 1919–квітень 1920). Київ: Вид-во політ. літератури України, 1973. С. 112, 113.

рожнечі в українському селі. Задля розвитку їх діяльності у потрібному більшовикам напрямку, рада народних комісарів (РНК) УСР за підписом голови Х. Раковського 20 серпня 1920 року видала постанову «Про фінансування комнезаможників», згідно якої членам президій сільських і волосних комнезамів призначалась заробітна плата в розмірі окладів членів сільських і волосних виконкомів. Витрати, які були необхідні для роботи комітетів, здійснювалися за кошторисом комісаріату внутрішніх справ¹⁰. Наявність означених фінансів заохочувало та створювало підґрунтя брати у «хлібних волостях» заручників із заможного населення, які повинні були своїм життям відповідати за збирання хліба.

Водночас 20 квітня 1920 року раднарком України прийняв «Коротку інструкцію по боротьбі з бандитизмом і куркульськими повстаннями». До бандитизму радянська влада зачисляла селянський повстанський рух, що був спрямований проти більшовицького режиму. Значна увага приділялася посиленню репресій щодо селян, якщо вони підтримують повсталих. У місцевостях, охоплених повстанським рухом, вводився інститут заручників та кругова порука населення за будь-яке заворушення, а тим більше виступ проти радянської влади. У випадках відверто виявленої ворожнечі населення, відмови видати повсталих передбачалася сувора кара аж до спалення села¹¹. Окрім всього іншого молодих чоловіків мобілізували до лав Червоної армії¹².

Усім цим безчинствам, а відтак і утвердженню радянської влади перешкоджали місцеві селянські-повстанські загони. Останні активно діяли на теренах усієї Київщини, зокрема, загони Терешка, Рукоїда, Мартиненка і Струка – в Чоробильському повіті, у Радомишльському

повіті піднімав селян на постання штаб на чолі з Ю. Мордалевичем¹³, у Київському повіті і за його межами оперували повстанці отамана Зеленого (Данила Ільковича Терпила).

Проте найбільшу активність, на нашу думку, здійснювали повстанські загони, що діяли на території сучасної Черкащини. Так, в Чигиринському, Звенигородському, Уманському, Канівському і прилеглих до них повітах активно діяли різні за чисельністю селянсько-козацькі загони на чолі з отаманами Верещакою, Гонтою (Іван Лютий-Лютенко), Гризлом, Гулим, Дерещуком, Жуйводою, Загороднім, Квітковським, Мартинівським, Яблочком, Чорним Вороном та ін. Навколо міст Богуслав, Лисянка, Тараща та волосних містечок Боярка, Виноград, Медвин, Стеблів до серпня 1921 року керівництво повстанськими загонами здійснював представник Національної Козачої Ради, отаман Квітковський¹⁴. Характерно, що 1) значна частина названих отаманів маловідомі, окремі й зовсім не відомі в історіографії селянського повстанського руху; 2) ці загони підпадали під вплив повстанського комітету Холодного Яру, а їх рушійну силу складали представники Вільного козацтва – добровільної міліційної організації селян, започаткованої на початку 1917 році у Звенигородському повіті.

У географічному контексті Холодний Яр постає як унікальна і специфічна місцевість, пересічена багатьма лісовими урочищами, кожен з яких має свою назву. В ході історичних подій Холодний Яр став узагальнюючим символом боротьби українців за свободу і незалежність своїх територій та держави. Урочища в околицях Чигирини та місцевий Мотронинський монастир був опорною базою в боротьбі й проти більшовиків у 1918–1920-х роках.

¹⁰ Постанова про КНС Ради Народних Комісарів УСРР 20 серпня 1920 р. «Про фінансування комнезаможників» // Вісті. 1920. № 96, 28 вересня.

¹¹ Шитюк М. М. Масові репресії проти населення півдня України в 20-ті–50-ті роки ХХ століття. Київ, 2000. С. 109, 116.

¹² Див.: Вісті. 1920. № 60. 9 серпня; № 86. 13 вересня; № 90. 19 вересня; № 100. 4 жовтня.

¹³ Малюк Я., Береза О. Запровадження радянського режиму в українському селі (1917–1920). Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. С. 290.

¹⁴ Шевченків край: історико-етнографічне дослідження / Щербатюк В., Березовський О., Верговський С. та ін. Київ: Наукова думка, 2009. С. 206.

Холодноярська організація з вищим органом свого управління – повстанським комітетом та всією повстанською структурою, була настільки організована, що її порівнювали з місцевою «республікою». Одним з перших це зробив у романі «Холодний Яр» колишній холодноярець, письменник Юрій Горліс-Горський¹⁵, що стало поштовхом до поширення в історіографії терміну «Холодноярська республіка». Однак самі повстанці вдавалися до назви Холодноярська організація, а себе називали козаками полку Гайдамаків Холодного Яру. Саме термін «Холодноярська організація» та її вищий орган управління повстанком зустрічаємо в архівних документах ГДА МО України про що йшлося вище.

Територія поширення військово-політичної організації Холодного Яру не була сталою: окрім місцевості базування – Чигиринського і східної частини Черкаського повітів та територій підпорядкування – повіти південної Київщини, її вплив у різний час поширювався на значні простори Полтавської і Херсонської губерній. У 1920–1921 рр. організація обіймала Чигиринський, Олександрійський, Єлизаветградський, Звенигородський, частину Уманського повітів. Філія Холодноярської організації, яка своїм впливом охоплювала південну Київщину знаходилась у Звенигородському повіті і діяла під командуванням отаманів Чорного Ворона та Івана Гонти.

Водночас у багатьох селах існувала досить розвинута форма самоорганізації селян, підтримувана озброєними загонами Вільного козацтва. Так, 1920 р. в околицях сіл Медвин та Ісайки Канівського повіту в боротьбі з більшовицькими військами повстанці утворили селянську автономну модель влади – Медвинську республіку – локальне свого роду національно-державне утворення, яке поширило свій вплив на ближні села Богуславського, Звенигородського, Канівського повітів Київської губернії. Подібна форма селян-

ського самоуправління була трансформацією революційних процесів у боротьбі за владу в Україні проти окупантів. На Черкащині відома й інша селянська республіка – Мліївська (1919–1922 рр.), яка ще потребує детального дослідження.

Проте переважна більшість повстанських загонів були роздрібненими і вели боротьбу в межах волості чи повіту. Одним з таких був повстанський загін на чолі з отаманом Степаном Тузом (бл. 1880–1920) – українським селянином, родом із волосного села Журжинці Звенигородського повіту, загін якого діяв у 1918–1920-х роках. Згідно архівних документів повстанський загін Туза діяв досить самостійно, а резиденцією отамана слугувало рідне село Журжинці¹⁶. Безпосередня влада отамана поширювалась на Журжинську і частково Лисянську, Пединівську волость Звенигородського повіту та Шендерівську Канівського повіту. В окремі короткі періоди 1919–1920 рр. отаман претендував на поширення влади у всьому Звенигородському повіті. Мав зв'язок із Юрієм Тютюнником, зокрема, під час Першого Зимового походу (6.12.1919–6.5.1920). Однак, ще багато залишається недослідженим в житті і в революційній діяльності С. Туза, бойових діях його загону. На жаль, це стосується й багатьох інших отаманів тогочасної Київщини й України в цілому.

З появою на Київщині армії УНР в ході Першого Зимового походу селянсько-повстанські загоны активізували свої дії, зросла їх підтримка місцевим селянством. Це підтверджують архівні документи, в яких більшовики зазначали: «... В районі Почапінці–Вільшана–Кирилівка оперує банда Верещак, чисельністю біля 200 осіб при кулеметах і кавалерії...»¹⁷, «... в південній частині Київського і північній частині Канівського повітів селянство надає підтримку багаточисленним загонам банди Петренка»¹⁸. Проте діяльність цих загонів носила стихійний характер, що стало однією з причин їх поразки. Так, у березні 1920 р. сьомий експедиційний загін

¹⁵ Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. Львів: «Червона калина», 1992. С. 10.

¹⁶ Про боротьбу з бандою Туза // Державний архів Київської області (ДАКО). ф.Р. 1, оп. 4, спр. 3.

¹⁷ ГДА МО України, ф.Р. 3050, оп. 1, спр. 139, арк. 36.

¹⁸ Там само, арк. 330.

Київської надзвичайної комісії спільно з охоронним відділом м. Корсунь атакували у районі містечка Мліїв загін отамана Гулого, а в ході другої експедиції завдали втрат повстанцям отамана С. Туза в с. Почапинці¹⁹.

Вимушеність армії УНР самостійно вести боротьбу з радянською Росією після підписання 12 жовтня 1920 р. в Ризи польською й радянською сторонами перемир'я, значно вплинуло на послаблення антибільшовицького селянського повстанського руху. 14 листопада уряд УНР на чолі з А. Лівичким залишили м. Кам'янець-Подільський, назавжди розпрощавшись з рідною землею. Відступ армії УНР за Збруч, де вона була інтернована польськими військами та посилення репресивних заходів щодо українського селянства й повстанського руху з боку радянської більшовицької влади ще більше послабило становище селян-повстанців в Україні. Центральна українська влада не змогла використати потенціал селянського повстанського руху.

На кінець 1920 року національно-визвольні сили були знекровлені. Проте дієвою силою, яка могла б і далі боронити українську справу, захищати українську ідею все ж залишався, хоч і значно ослаблений, селянський повстансько-отаманський рух. Він був ще відчутною загрозою для радянської влади, проте позбавлений згуртування і координації. Це негативно вплинуло протягом 1921–1922 років на організацію знову посиленого навесні 1921 року повстанського руху внаслідок невдоволення українського селянства радян-

ською владою, призвело до посилення викриття більшовиками повстанський загонів та ліквідації 1923 року ряду їх очільників на, так званому, Звенигородському з'їзді отаманів і розгрому руху в краї.

Отже, 1920 року на Черкащині активно розгорнувся антибільшовицький селянський повстанський рух. Зокрема найбільшого свого розвитку він набув у повітах, що становили південну частину Київської губернії. Це було пов'язано з характерними особливостями регіону – започаткуванням і швидшим тут поширенням ніж в інших повітах впливу на селянство Вільного козацтва, організаційне підпорядкування селянських повстанських загонів повстанському комітетові Холодного Яру. Вплив останнього сприяв самоорганізації селянства та активному збройному опору загарбникам.

Однак стихійний характер діяльності місцевих загонів, неспроможність центральної української влади організувати революційний потенціал селян України, та посилення репресивних заходів більшовиків щодо українського селянства й повстанського руху стали одними з вагомих причин поразки антибільшовицького селянського повстанського руху.

Переконані, що поряд з іншим для більш глибокого осягнення антибільшовицького селянського повстанського руху на Черкащині як південної частини Київської губернії необхідно й надалі виявляти ще невідомі постаті очільників селянський повстанських загонів та персоніфікації їх вклад у боротьбу з ворогом.

References

1. Horlis-Horskyi Yu. (1992). *Holodnyi Yar*. Lviv: «Chervona kalyna». [in Ukrainian].
2. Shcherbatyuk V., Bezzubets O., Bezridna K., Berezovskyi O., Bushyn M., & Vaishis O. et al. (2004). *Kraikozats'kyi. Dovidnyk z istoriyi Lysianshchyny*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
3. Lenin V. (1975). *Povne zibrannya tvoriv*. Kyiv: Vyd-vo polit. literatury Ukrainy. T. 51. [in Ukrainian].
4. Lenin V. (1973). *Promova na IV koferentsii hubernsky khnadzvychainykh komisij 6 lyutoho 1920 r. Povne zibrannya tvoriv*. T. 40 (hruden' 1919–kviten' 1920). Kyiv: Vyd-vopolit. literatury Ukrainy, 112–113. [in Ukrainian].

¹⁹ Там само, арк. 37 зв.

5. Malyk Ya., Bereza O. (2001). *Zaprovadzhennya radyans'koho rezhyму v ukrains'komu seli (1917–1920)*. Lviv: Vydavnychiy tzentrlNU im. I. Franka. [in Ukrainian].
6. Shatailo O. (2000). *General Yurko Tyutyunnyk*. Lviv: Vydavnytstvo «Svit». [in Ukrainian].
7. Shcherbatyuk V., Berezovs'kyi O., Verhovs'kyi S., Demchuk M., Dovbnya V. & Kolesnyk V. et al. (2009). *Shevchenkiv krai: istoryko-etnohrafichne doslidzhennya*. Kyiv: Naukova dumka, 2009. [in Ukrainian].
8. Shytyuk M. M. (2000). *Masovi represii proty naseleennya pivdnya Ukrainy 20-ti–50-ti roky XX stolittya*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Shcherbatyuk V. (2010). Narostannya protest selyan Ukrainy het'manskii ta bil'shovyts'kii vladi 1918–1919 rr: suchasna vitchyznyana istoriohrafiya problemy. *Visnyk Cherkas'koho Universytetu. Seriya Istorychni nauky*. Cherkasy, vyp. 192, 65–71. [in Ukrainian].
10. Shcherbatyuk V. Otaman Kvitkovs'kyi v selyans'kii vijni doby Ukrains'koi revolyutsii 1917–1921 rokiv (za materialamy periodychnykh vydan', dokumentiv arkhiviv, naukovykh doslidzhen'). *Hileya (naukovyi visnyk): Zbirnyk naukovykh prats'*. Kyiv, 2009 Vypusk 21. S. 44–50. [in Ukrainian].
11. Shcherbatyuk O. (2019). «Kolektyvna biografiia» kozats'ko-haidamats'kykh vatazhkiv Pravooberezhnoi Ukrainy pochatku XVIII st. – 1769 roku. Kyiv: Vydavnytstvo «Feniks». [in Ukrainian].

DOI: 10.15407/kraieznnavstvo2024.02.060

УДК: 94(477.42)«1937.07/1938.11»

Тетяна Клименко (м. Черкаси)

кандидат історичних наук, доцент, директор

Державного архіву Черкаської області

E-mail: archive_ck@arch.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0748-4269>

«Великий терор» 1937–1938 рр. на Черкащині (за матеріалами Державного архіву Черкаської області)

У статті на основі аналізу кримінальних позасудових справ, що зберігаються у Державному архіві Черкаської області, висвітлено трагічну долю громадян, які проживали на території сучасної Черкаської області у добу Великого терору. Документально підтверджено конкретні факти сваволі позасудових каральних органів у процесі реалізації репресивної політики тодішнього радянського керівництва. Розглядаються сфабриковані у 1930-х рр. конкретні справи на військовослужбовців, працівників культури, пересічних жителів краю. Доведено, що більшість доказів формувалися із застосуванням морального та фізичного тиску на заарештованих.

Ключові слова: історія, дослідження, терор, каральні акції, трагедія, кримінальна справа, злочини.